

Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku, red. Henryk Stroński, Grzegorz Seroczyński, Olsztyn–Charków: Wydawnictwo LITERA 2010, ss. 656.

W dniach 4-6 czerwca 2010 roku w Charkowie na Ukrainie miało miejsce niezwykle wydarzenie – Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Polska dyplomacja na Wschodzie”, zorganizowana z okazji jubileuszu Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Charkowie. Charkowska placówka dyplomatyczna w 2009 roku obchodziła podwójną rocznicę: 85-lecie powstania przedwojennego konsulatu, który został powołany 1 marca 1924 roku po likwidacji działającego w latach 1921-1924 Poselstwa RP na Ukrainie radzieckiej, oraz 15-lecie pracy obecnego urzędu, ustanowionego na mocy decyzji Ministra Spraw Zagranicznych z 12 grudnia 1994 roku. Głównymi organizatorami wspomnianej konferencji byli Konsulat Generalny RP w Charkowie, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Charkowski Narodowy Uniwersytet im. Wasyla Karazina oraz Stowarzyszenie Uczonych Polskich na Ukrainie. W tym naukowym przedsięwzięciu wzięli udział liczni dyplomaci oraz uczeni z kilkunastu ośrodków naukowych na Ukrainie i w Polsce (m.in. Charkowa, Dniepropietrowska, Doniecka, Kijowa, Krakowa, Lublina, Olsztyna, Opola, Poznań, Szczecin, Torunia, Warszawy i Wrocławia).

W przededniu rozpoczęcia obrad konferencji odbyła się prezentacja książki pt. *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku*, która będzie przedmiotem niniejszego omówienia. Jest to praca zbiorowa zawierająca 39 artykułów polskich i ukraińskich naukowców, dyplomatów, a przede wszystkim materiały wspomnianej konferencji. Wydaniu tej książki patronowali Konsulat Generalny RP w Charkowie, Stowarzyszenie Uczonych Polskich Ukrainy, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych oraz Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Publikacja ta ma szczególnie wydzźwięk z kilku powodów. Warto przede wszystkim podkreślić, że jest ona pierwszym tego rodzaju opracowaniem, poruszającym tak szeroki wachlarz zagadnień związanych z aktywnością polskiej dyplomacji na Wschodzie w ciągu XX i na początku XXI wieków. Ponadto jej treść koncentruje się w dużej mierze na sprawach polonijnych, w tym przede wszystkim działaniach polskich służb dyplomatycznych na rzecz Polaków i ludności polskiego pochodzenia zamieszkałych na tych ziemiach. W minionym okresie Polacy na Wschodzie doznali wiele cierpień i prześladowań i – jak podkreślił jeden z redaktorów tej pracy – „trzeba o tych bolesnych sprawach mówić” (s. 12).

Książkę poprzedza wstęp (s. 11-12), napisany przez prezesa Stowarzyszenia Uczonych Polskich na Ukrainie, prof. Henryka Strońskiego, oraz list przewodni konsula generalnego RP w Charkowie Grzegorza Seroczyńskiego (s. 13-14). Wyjaśnili oni nie tylko znaczenie podejmowanej problematyki, ale również przybliżyli okoliczności powstania tego dzieła. Materiały składające się na dane opracowanie obejmują bardzo różnorodną problematykę, skupiającą się wokół kilku wybranych tematów: Polska dyplomacja na Wschodzie w okresie II Rzeczypospolitej; polskie placówki zagraniczne na Wschodzie w latach 1918-2009 (ich struktura organizacyjna i uprawnienia, obsada i stan personalny oraz kierunki, formy i środki działalności); polska polityka wschodnia i jej realizacja przez odpowiednie służby państwowe; polska dyplomacja a sprawy Polonii i Polaków w krajach byłego ZSRR. Konsul wyraził nadzieję, że

książka będzie między innymi służyć „poznaniu historii i działań podejmowanych przez Konsulat Generalny RP w Charkowie” (s. 14).

Ze względu na treść poszczególnych artykułów niniejsze opracowanie zostało podzielone na trzy zasadnicze części tematyczne. Pierwsza z nich pt. „Początki polskiej dyplomacji na Wschodzie” (s. 17-193) składa się z dziesięciu tekstów naukowych, traktujących o powstaniu i pierwszych latach działalności polskich przedstawicielstw dyplomatycznych na Wschodzie w okresie poprzedzającym odrodzenie się Polski w 1918 roku i pierwszych latach jego istnienia. Rozdział ten otwiera artykuł Zdzisława J. Winnickiego, który przedstawia proces tworzenia się zrębów polskiej służby dyplomatycznej za czasów rządów Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego (później Państwa Polskiego) oraz działalności jej przedstawicielstwa na terenie Rosji w latach 1917-1918. W tych niełatwych czasach jednym z najważniejszych zadań dla polskich przedstawicielstw stała się sprawa powrotu do ojczyzny licznych grup polskich uchodźców wojennych i polskich wojskowych rozszarych po całym terytorium byłego imperium rosyjskiego. Sprawy te poruszają między innymi Tatiana Lichaczowa, Lubow Żwanko oraz Jan P. Wiśniewski. Z kolei problemy funkcjonowania polskich placówek dyplomatycznych w Odessie i Piotrogradzie przed 1921 rokiem zostały omówione przez Tomasza Ciesielskiego i Josefina Aleksik. Natomiast opracowanie Aleksandra Holiczenko pokazuje na wybranych przykładach współdziałanie polskiej dyplomacji z Polską Organizacją Wojskową działającą w latach wojny domowej na Ukrainie. Na szczególną uwagę w tej części pracy zasługują artykuł Jana Jacka Bruskiego, który na podstawie materiałów archiwalnych spróbował przybliżyć działalność polskich placówek dyplomatycznych i konsularnych na terenie Ukrainy radzieckiej w latach 1921-1924. Dwa ostatnie opracowania Macieja Mroza i Jarosława Suchoplesa dotyczą natomiast zainteresowań polskiej dyplomacji sprawami nawiązania stosunków dyplomatycznych między ZSRR a Stolicą Apostolską w latach 1918-1926 oraz nieudanym staraniom powołania na początku lat dwudziestych antyradzieckiego bloku czterech bałtyckich państw: Polski, Estonii, Łotwy i Finlandii.

Kolejny, najobszerniejszy rozdział pt. „Na służbie II Rzeczypospolitej” zawiera aż 17 artykułów (s. 197-462). Większość zamieszczonych tu prac skupia się na działaniach polskiej dyplomacji na Ukrainie radzieckiej w okresie międzywojennym. Na przykład pierwsze trzy artykuły (Jarosława Książka, Tomasza Grajzula i Andrzeja Michalskiego) zostały poświęcone historii i działalności Poselstwa, a z 1924 roku Konsulatu Generalnego RP w Charkowie w latach dwudziestych-trzydziestych XX wieku. Zbliżony temat na przykładzie konsulatu polskiego w Mińsku w okresie międzywojennym porusza również Mikołaj Iwanow. Natomiast Henryk Stroński zaprezentował stosunek polskich przedstawicielstw dyplomatycznych w Charkowie i Kijowie wobec polskiej ludności zamieszkałej w granicach Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Autor niniejszego omówienia z kolei przedstawił zaangażowanie polskiej dyplomacji w obronę Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie radzieckiej w latach 1921-1939. Jurij Szapował w swoim artykule podał relacje o wielkim głodzie na Ukrainie w latach 1932-1933 polskich i innych zagranicznych dyplomatów, a Robert Kuśnierz omówił funkcjonowanie polskich konsulatów w Kijowie i Charkowie w warunkach wielkiego terroru z lat 1937-1938. Ponadto końcowy etap działalności konsulatu RP w Kijowie, łącznie z aresztowaniem w 1939 roku przez władze radzieckie jego kierownika Jerzego Matusińskiego, przedstawił Wojciech Skóra. Kilka artykułów tej części pracy zostało również poświęconych działalności poszczególnych dyplomatów polskich, pracujących w tym okresie na Wschodzie. Tomasz Gajownik i Anna Ambrochowicz przedstawili postać *attaché* wojskowego na

Łotwie ppłk. dypl. Stanisława Kary, a Magdalena Strykier nakreśliła przyczynek do biografii adiutanta Józefa Piłsudskiego i *attaché* wojskowego w Pradze Antoniego Trzaski-Durskiego. Osobny artykuł autorstwa Mirosława Ławrynowicza został poświęcony także osobie Jerzego Antoniego Niezbrzyckiego, który w okresie międzywojennym był dyplomatą i wywiadowcą w polskich konsulatach w Kijowie i Charkowie. Charakter źródłowy natomiast ma praca Aleksandra Smolińskiego, który wydał i omówił raport z podróży po ZSRR odbytej w 1936 roku przez *attaché* wojskowego przy Ambasadzie RP w Moskwie ppłk. dypl. Konstantego Zborowskiego. Rozdział ten dopełniają artykuł Jana Rzońca i Marka Białokura na temat polsko-radzieckiego układu o nieagresji z 25 lipca 1932 roku w świetle publicystyki politycznej przedstawicieli obozu narodowego oraz praca Oresta Krasiwskiego i Oresta Bosaka o wschodniej polityce dyplomacji polskiej lat trzydziestych w polskiej prasie lwowskiej. Tę część książki zamykają opracowanie Igora Iliuszyna i Jerzego Grzybowskiego, które traktują o polskiej dyplomacji na Wschodzie w okresie II wojny światowej. Pierwszy z nich poruszył sprawę ukraińską w polityce i dyplomacji polskiego rządu na uchodźstwie i jego Delegatury na Kraj. Drugi – przedstawił stanowisko ambasady RP w Kujbyszewie (1941-1943) wobec problemu polskich obywateli narodowości białoruskiej i ukraińskiej w ZSRR, których rząd sowiecki siłą pozbawił polskiego obywatelstwa.

W skład ostatniego bloku tematycznego pt. „Z działalności polskiej dyplomacji w okresie PRL-u i III RP” weszło 12 artykułów poświęconych powojennym dziejom tych ziem, a przede wszystkim okresowi po upadku ZSRR. Wówczas w wyniku nowej geopolitycznej sytuacji w tym regionie i powstaniu szeregu niepodległych państw polska dyplomacja mogła ponownie podjąć swoją aktywną działalność na obszarze wschodnim. Pierwsze dwa artykuły z wspomnianych materiałów dotyczą jeszcze okresu istnienia Polskiej Republiki Ludowej. Biografię pierwszego ambasadora PRL w ZSRR oraz profesora i rektora UMCS Henryka Raabe przedstawił w swojej pracy Mirosław Szumiło. Z kolei Arkadiusz Czwołek poświęcił swój artykuł działalności Konsulatu Generalnego PRL w Mińsku na Białorusi w latach siedemdziesiątych XX wieku. Reszta zgromadzonych w tym rozdziale materiałów dotyczy już czasów III Rzeczypospolitej, gdy przed polskimi dyplomatami pojawiły się nowe możliwości i perspektywy działania na Wschodzie. Na przykład Katarzyna Jędraszczuk przeanalizowała stosunek polskiej dyplomacji i elit politycznych w Polsce wobec niepodległości Ukrainy w latach 1990-1993. Sprawę początków polskiej placówki dyplomatycznej we Lwowie na przełomie lat osiemdziesiątych-dziewięćdziesiątych XX wieku poruszyła Agnieszka Sawicz. Główne kierunki działalności Konsulatu Generalnego RP we Lwowie w latach 2005-2010 przedstawia opracowanie Grzegorza Opalińskiego. Próby oceny działalności polskich przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych na Litwie dokonał natomiast Krzysztof Sidorkiewicz. Bardzo interesujący temat polityki rządu polskiego wobec Polonii i Polaków na Wschodzie z perspektywy Konsulatu Generalnego RP w Charkowie ukazała w swoim artykule Anita Staszkievicz, która ponadto aktywnie zaangażowała się w przygotowanie omawianej publikacji. Natomiast omówienie struktury strony internetowej konsulatu polskiego w Charkowie dokonał Andrzej Bonusiak. Warty szczególnej uwagi jest artykuł Tadeusza Gawina, który odtwarza proces powstania Związku Polaków na Białorusi oraz jego relacji z polskimi przedstawicielstwami dyplomatycznymi w tym kraju. Ostatnia grupa materiałów prezentowanej książki (teksty Adama Oleksiuka, Olgi Piróg oraz Konstytyna Bałabanowa, Oleny Bułatowej i Mikołaja Trofimenko) dotyczy roli

i znaczeniu dyplomacji we współczesnej ekonomicznej i handlowej współpracy między Polską a Ukrainą.

Witalij Rosowski

Ks. Edward W a l e w a n d e r, *Profesor Mieczysław Wieliczko. Moje z nim rozmowy*, Lublin: Wydawnictwo Polihymnia 2011 (Biblioteka Pedagogiczna Katedry Pedagogiki Porównawczej Wydziału Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, pod redakcją ks. Edwarda Walewandra, Seria A: Studia, t. 18), ss. 56.

W blisko czterdziestoletnich dziejach Instytutu (od 2010 roku – Ośrodka) Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL swoje poczesne miejsce zajmuje zmarły w 2009 roku prof. dr hab. Mieczysław Wieliczko. Ten wybitny historyk przez większość życia związany naukowo z sąsiednim – z „geograficzno-lubelskiego” punktu widzenia – Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej, nawiązał współpracę z Instytutem na początku lat dziewięćdziesiątych zeszłego stulecia, przyczyniając się do rozwoju tej placówki naukowej, dynamicznie wówczas kierowanej przez ks. prof. dr hab. Edwarda Walewandra. Nie dziwi więc, że to właśnie były dyrektor, a obecnie kierownik Katedry Pedagogiki Porównawczej na Wydziale Nauk Społecznych KUL, jako współpracownik i przyjaciel profesora Wieliczki poświęcił mu pracę o charakterze biograficzno-wspomnieniowym.

Książka poprzedzona jest przedmową ks. Stanisława Roga, proboszcza parafii pw. św. Antoniego Padewskiego w Lublinie, której to oddanym parafianinem od początku jej istnienia był śp. profesor Mieczysław Wieliczko. W słowach mających zabarwienie głęboko osobiste, zostały wyakcentowane liczne dowody zaangażowania w życie parafialne, świadectwo żarliwej pobożności Profesora oraz poczynione z małżonką dzieła fundacyjne na rzecz kościoła parafialnego.

We Wstępie Autor zgodnie z arkanami rzetelności naukowej nie ukrywa przed czytelnikiem, że znajdująca się w rękach tegoż książka ma w dużej mierze charakter osobistej relacji, zaś narracja w niej stosowana nie unika cech subiektywizmu, a wręcz jest rodzajem świadectwa o człowieku, z którym łączyły Autora „nie tylko niektóre cechy charakteru i wspólne zainteresowania naukowe, ale i przywiązanie każdego z nas do regionu swego pochodzenia, umiłowanie go, przede wszystkim zaś stosunek do ojczyzny i troska o Kościół” (s. 14).

Dalsza część pracy podzielona jest na osiem części. Pierwsza z nich, zatytułowana „Dzieciństwo i szkoła”, odnosi się do pierwszego, jasielskiego etapu życia profesora Wieliczki. Jest w nim miejsce na akcenty o rodzicach i domu rodzinnym, o wybuchu wojny i trudnej sytuacji najbliższych, o ścieżce edukacyjnej w warunkach okupacyjnych w jasielskiej Szkole Powszechnej im. Romualda Traugutta oraz o kontynuacji nauki w realiach powojennych w tamtejszym Liceum Ogólnokształcącym im. Króla Stanisława Leszczyńskiego. Kolejny rozdział – „Studia” – w warstwie chronologicznej odnosi się do okresu, w którym – syn legionisty i piśsudczyka - u schyłku epoki stalinowskiej starał się dostać na studia uniwersyteckie, następnie po opatrzościowym przyjęciu na UMCS podjął studia historyczne, a po ich ukończeniu wiele lat pracował jako nauczyciel w Jaśle. W tej partii narracji, również skrupulatnie zostały